

Тетяна Шарова

ФЕНОМЕН ДИТИНСТВА У ТВОРАХ КОСТЯ ГОРДІЄНКА

Анотація. У статті зосереджується увага на творах К. Гордієнка, в яких головними героями є діти. Акцент робиться на конфліктній колізії творів митця. У науковому дослідженні розглянуто психологію «маленької» особистості.

Ключові слова: Кость Гордієнко, феномен дитинства, особистість, дитина, характер.

Література ХХ століття постає для читачів з гуманістичного погляду та традицій, які вкоренилися та виразно проявляються у творах, де головними героями є діти [2]. Такі художні твори завжди привертала увагу читача. Початок ХХ століття означений в літературі такими митцями слова, як Олена Пчілка, М. Коцюбинський, В. Винниченко, В. Самійленко, Олександр Олесь та інші. Увійшли до кола дитячого читання художні твори А. Тесленка та С. Васильченка [3, с. 418-421].

Мало хто з прозаїків у 20-х рр. ХХ століття не звертався до «дитячої» теми: діти і революція, діти, знедолені сирітством, голодом, бідністю; діти, яких рятує від усіх цих бід і виводить на світлий шлях рука радянської влади. Класичними вважаються присвячені цій темі твори А. Головка («Пилипко», «Червона хустка», «Товариші»), дуже популярними були розповіді і повісті про дітей, про їхню нову долю, написані С. Васильченком («Авіаційний гурток», «Олов'яний перстень»), І. Микитенком («Вукрагани»), О. Копиленком («Дуже добре, «Десятикласники»).

Особливої ваги набувають у 30-х рр. ХХ століття твори К. Гордієнка, які зрозумілі дітям завдяки специфічній концепції адресата. Осмислення теми дитинства дало змогу Костянтині Гордієнці наблизитися до реальної дійсності, відтворити усі болю і почуття «маленької» людини. Письменника цікавить соціальна і морально-етична проблематика, яка подається крізь призму дитячого характеру у творах митця («Діти землі», «Дівчина під яблунею», «Дівчата-подруги», «Чужу ниву жала»).

Дитячі твори письменника – це переважно повісті та романи, популярні й нині («Діти землі», «Чужу ниву жала»).

Художня проза К. Гордієнка ще не була предметом системних досліджень в українському літературознавстві, а серед невеликої кількості розвідок учених, які звертались до вивчення художньої організації його творів слід назвати праці В. Брюховецького, Г. Гельфандбейна, Ю. Герасименка, І. Голубничого, О. Зінченко, Л. Ладанова, К. Козуба, І. Маслова, Л. Новиченка. Максимальна увага дослідників зосереджувалася навколо незначних проблем творчості К. Гордієнка (Л. Жикол, Ф. Кириченко, А. Ковтуненко, Я. Кривко, В. П'янков, В. Романовський, Л. Смілянський, В. Стецюра, М. Шаповал, О. Ющенко та ін.).

Окремої праці, що висвітлює творчість письменника про дітей і дитинство, немає. У цьому вбачаємо актуальність і новизну наукової розвідки.

Метою статті є висвітлення впливу навколишнього середовища і суспільного ладу на становлення психіки маленької особистості у творах К. Гордієнка.

Однією з найважливіших тематичних ліній у творах письменника є показ долі маленької людини та її внутрішній стан. Кость Гордієнко у своїх творах на дитячу тематику відобразив велику картину людських драм, показав внутрішню красу своїх маленьких героїв, висловив глибину думок і розкрив таємниці поривань їхніх душ, а також багатство і багатогранність дитячого світу, велич духу дитини, щирість у вчинках і людяність у став-

ленні до інших. Особливо яскраво подано автором у повісті «Заробітчани» співіснування маленької особистості з природою, навколишнім та прагнення до кращого життя та життєвої долі.

Провідною лінією в творах К. Гордієнка є саможертвність маленьких героїв. У творах письменника найбільше зворушує любов до батьків головних героїв - дітей. Щоб потішити своїх батьків, врятувати родину від голодної смерті, діти змушені працювати. Це яскраво відтворено у повісті «Заробітчани». Саможертвність головної героїні у тому, що вона відмовилася від простих дитячих радощів і присвятила себе важкій, дорослій праці. Образ Оленки наскрізь гуманний («Заробітчани»). Вона здатна на складні, не по-дитячому зв'язні роздуми, їй властиві сумніви та вагання, вона може витримати тривалу боротьбу між страхом і обов'язком.

У творах К. О. Гордієнка розкривається велич дитячого духу, сміливе ставлення до викликів долі, велика людяність ще не зовсім сформованої особистості. Письменник з боєм у душі відтворює моральні страждання дитини, спричинені антинародною політикою у системі виховання.

Стислістю розповіді, простотою і невимушеністю сцен, намаганням психологічно пояснити вчинки своїх маленьких улюбленців і вмінням знайти соціальне пояснення трагедіям дітей Костянтин Гордієнко підноситься до значної майстерності в розробці звичайних, але актуальних сюжетів. Автор свідомо уникає описовості, а також нагромадження подробиць життя. Він подає лише те, що прямо стосується теми твору, показуючи при цьому психологію малих дітей.

Головною думкою майже усіх творів К. Гордієнка на дитячу тематику є викриття соціального ладу, що прирікав дітей трудівників на напівголодне існування. У творах митця феномен дитинства сприймається як цілісна художня реальність. Більшість творів на тему дитинства Кость Гордієнко адресує дорослому читачеві. На думку письменника, ніхто не має права позбавляти дитину дитинства. Діти, герої творів письменника, живуть у обстановці гострої соціальної боротьби, яка повною мірою накладає своєрідний відбиток на формування їхніх характерів та світобачення. Показуючи роль праці в житті дитини, майстер пера підкреслює непосильність та одноманітність робіт, які виконували діти. Автор з тривогою в серці відтворює усі біди дітей в тогочасному суспільстві, їх виживання в нестерпних умовах, коли вони, ще малі, змушені зранку до ночі працювати нарівні з дорослими.

Через такі складні проблеми діти рано ставали дорослими, вони не губилися в навколишньому середовищі, а прагнули здобути краще життя для себе та своєї родини. Іноді по-дорослому, але разом із тим по-дитячому розмірковують діти у різних творах митця [5].

Гострота соціального конфлікту творів К. Гордієнка про життя дітей обумовлює широке та різноманітне використання у сюжеті та композиції художньої антитези. Такий прийом допомагає відтінити боротьбу самої дитини і боротьбу навколо неї. Антитези сприяють певному правдивому розкриттю чистоти дитячих душ, які не мирилися з навколишнім злом. Усі дитячі образи письменника мають оптимістичний настрій. У центрі повістей письменника стоїть життя самої дитини, а все інше становить соціально-побутове тло. Кожна деталь повніше розкриває тему, заявлену автором, забезпечуючи при цьому єдність форми і змісту. Твори на дитячу тематику мають здебільшого гострі конфлікти, які можна трактувати по-різному: з позиції сучасності та минулих літ [4].

Наступною лінією зазначеної проблеми є саможертвність маленьких героїв. У творчості К. Гордієнка – це також окрема і помітна сторінка. Починається вона в 1925 р. з розповідей Федька («Федько») і продовжується повістю «Кривий зуб і Клишоногий», а також такими новелами, як «Діти», «На руїнах монастиря». Згодом з'явилася повість «Діти

землі», яку автор з часом переробив і назвав «Заробітчани», а також повість «Буян». Порізному складаються долі героїв цих творів. Хлопчик, якого автор назвав Кривим Зубом, має єдину мрію про шматок хліба. А Федько – «козачок» мріяв про волю, яку він, звичайно ж, уявляє собі вельми туманно. Типаж дитячих розповідей письменника поступово змінює саме життя. У повісті «Буян», яка була створена у середині 30-их рр., вже бачимо дітей у великому і дружному шкільному колективі. Тут, у школі, як і в сім'ї, в новостворених умовах колгоспного життя, формується підліток як особистість, нелегкий для вчителів і батьків, проте потенційно багатий «природою», незвичайних здібностей і душевних сил, які поки дуже хаотично киплять в цьому «буйному» характерові.

У 1937 р. Кость Гордієнко пише роман «Діти землі», який свідчить про безперечне зростання художньої майстерності письменника. У повісті відображено жорстоку експлуатацію підлітків на поміщицьких заводах і плантаціях. Дітей змушували працювати нарівні з дорослими, а платили, як за «півлюдини»: «...Маленька Оленка в гурті дівчат поле буряки. Аж до землі нагнулася, мотиляє сапачкою, щоб не відстати від інших. Розтерла руки, полопались пухирі, кров сочиться. Солоний піт заливає очі, капає з брів, носа, але випростатись хоч на мить, утерти спітніле обличчя не можна – позаду з сучкуватим бичем походжає наглядчак – пригінчий» [1, с. 125]. А коли прийшла дівчинка за грішми, то «сплатили їй як за малолітню, неповну силу, хоч і поряд з дівчатами робила» [1, с. 126].

У романі домінує психологізм, оскільки автором відтворено долю простої людини, яка прагне до кращого життя через роздуми, переживання, сумніви. Дівчинка не по літах серйозна, намагається всіляко допомагати рідним: «Оленка рада пособити матері, сім год уже, а ніхто в няньки не бере, мізерна така» [1, с. 7]; «Оленка віднині власний хліб їстиме, зароблятиме на себе, – хіба їй літа не вийшли? Вже сьомий рік минув. Ниву матері зорала; засіяла, поміж дітей розсудлива така, не бігає, не грається – не до того їй» [1, с. 9].

Ось якою постає перед нами в романі героїня: «Оленка пленталась за дівчатами, в довгій вицвілій спідниці, мигтіла сухими литками, не мала собі пари... Оленка худа, безкровна, непокоїлося в неї серце: ще не візьмуть її між дівчата, мізерна така, два роки собі набавила, сказала – шістнадцять, тож і довгу спідницю на те нап'яла» [1, с. 37]. Автором показано, як змінилася дівчина після виснажливої щоденної роботи на пана: «Оленка прийшла додому завітрена, запечена, мовчазна» [1, с. 181]; «Занедбана, строкова дівка Оленка, людська робітниця... П'яти порепані, литки обвітрені до крові, лице запечене, пучки затверділи, як квасоля. Руки зашерхли, як кора, до чого не кинеться – за руками тягнеться: нитка, прядиво. Брови вилянали, найбільша окраса дівоча, що це за дівка без брів? Посмагли, обвітрені губи, зашкарублі, поцілунком обдереш лице...» [1, с. 182].

Паралельно із образом Оленки автор подає життєву долю наймита Оверка, який блукає світом у пошуках власної долі: «Сумна доля, видно, судилася Оверкові... – вічно блукати по світу. Додому хоч і не вертайся голий, босий. Цілу зиму знов ходи в полотні. Ні взуться, ні одягнуться. Світи грішним тілом. Без чобота яка тобі шана? Яка слава? Він робив на ту одяжину, без якої не заробиш знов-таки на одяжу. На печі цілу зиму не всидиш...» [1, с. 126].

Найбільш яскраво ідея визрівання революційної свідомості селянських мас втілена в постаті Оверка. Під впливом коваля Кузьми і літнього робітника Миронича він виростає на свідомого борця за соціальну справедливість. Повернувшись до рідної оселі, Оверко несе в селянські маси правдиве слово про необхідність гуртування для боротьби з самодержавством. «Наш день ще виясниться, – впевнено говорить він батькові. – Прийде пора» [1, с. 142].

Психологічну характеристику головного героя твору автор подає в динаміці. Кризь образ Оверка проглядається образ селянства, яке бідувало, голодувало, змушене було на-

йматися на роботу. В образі Оверка відтворено долю наймитів, простих, бідних селян, які мушили виживати у нелюдських умовах «... лице Оверкове худе, безкровне, виступають кісточки, як у ховрашка... Потроху приходив до пам'яті, хоч і мовчав, не розмовляв, забив рот хлібом, а руки чорні, як рілля» [1, с. 139].

В. Романовський у науковому дослідженні зазначав: «Знання життя, його проблем, людей села, як і точне використання слова допомагали К. Гордієнку з однієї теми, одного стилю створювати виразні, переконливі образи персонажів. Помітно зростав рівень художніх узагальнень митця, збагачувалася мовна майстерність, а вміння автора надавати своїм героям характерну для них лексику, багату на влучні звороти, образні вирази, інтонацію вигідно вирізняли неповторну свіжість гордієнківської прози з її глибоким соціальним змістом і високою естетичною чарівністю» [6].

Отже, тема дитини у творчості Костя Гордієнка є актуальною тому, що через становлення психіки маленької особистості і чинників, які впливають на це становлення, можна простежити викриття суспільного ладу, який примушує ще не сформовану особистість діяти як доросла людина та позбавляє її дитячої безпосередності. Феномен дитинства у його творах сприймається як цілісна художня реальна дійсність, що є втіленням духовних моральних витоків буття людини і подається в літературі крізь самотню творчість автора.

Література

1. Гордієнко К. О. Заробітчани: [повість] / К. О. Гордієнко. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1959. – 237 с.
2. Єфремов С. Літературно-критичні статті / С. Єфремов. – К. : Дніпро, 1993. – 353 с.
3. Історія української літератури ХХ століття: [у 2-х кн.] / [за ред. В. Г. Дончика]. – К. : Либідь, 1998. – Кн. 1 (Перша половина ХХ століття). – 562 с.
4. Кон І. С. Дитина і суспільство: навчальний посібник для вузів / І. С. Кон. – М. : Академія, 2003. – 335 с.
5. Лупанова І. П. Радянська дитяча література 1917-1967 рр. / І. П. Лупанова. – М. : Прогрес, 1969. – 438 с.
6. Романовський В. Учителю добра і чуйності / В. Романовський // Ленінська зміна. – 1979. – 4 жовтня.

Tetyana Sharova

Phenomenon of Childhood in Literary Works by Kost Gordiyenko

Summary. In the article is researched literary works by K. Gordiyenko, in which the main characters are children. Autor focuses on conflict situations in the writer's texts. In the study is considered a «small» person's psychology.

Keywords: Kost Gordiyenko, the phenomenon of childhood, personality, child, character.

Татьяна Шарова

Феномен детства в произведениях Костя Гордиенко

Аннотация. В статье рассмотрены произведения К. Гордиенко, в которых главными героями выступают дети. Автор акцентирует внимание на конфликтных коллизиях в творчестве писателя. В научном исследовании рассмотрена психология «маленькой» личности.

Ключевые слова: Кость Гордиенко, феномен детства, личность, ребенок, характер.